

France Kresal

KONCENTRACIJA DELAVSTVA V REVIRJIH IN INDUSTRIJSKIH CENTRIH V SLOVENIJI MED OBEMA VOJNAMA

Referat na 25. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Murski Soboti, 1.—3. oktobra 1990.

Po nastanku stare Jugoslavije je začelo število zaposlenih delavcev v Sloveniji hitro naraščati v vseh gospodarskih panogah. To naraščanje je bilo zelo intenzivno do leta 1923, ko se je ustavilo in dve leti stagniralo. Leta 1925 je začelo zopet naraščati, vendar nekoliko manj intenzivno kot prej, in je leta 1930 doseglo svoj vrh. Nato je začelo zaradi gospodarske krize število zaposlenih delavcev padati in je do leta 1932 padalo z istim tempom, kakor je prej naraščalo. Od leta 1932 do 1935 je število zaposlenih delavcev v glavnem stagniralo. Leta 1935 je začelo zopet naraščati in je do leta 1938 naraščalo z enakim tempom kot prej od leta 1926 do 1929. Šele v drugi polovici leta 1937 je število zaposlenih doseglo nivo iz leta 1930. Leta 1938 pa se je intenzivnost pri naraščanju števila delavcev že močno zmanjšala.¹

Takšna je splošna slika naraščanja in upadanja števila zaposlenih delavcev. Podrobnejši študij posameznih gospodarskih panog in strukture zaposlenih nam pokaže nekatere odklone. Najprej moramo opozoriti na specifičnost v zaposlovanju ženske delovne sile. Med obema gospodarskima krizama v dobi stare Jugoslavije (stagnacijska gospodarska kriza 1923—1925 in velika gospodarska kriza od leta 1931—1934) se je število zaposlenih žensk povečalo, prav tako njihov procentualni delež med vsemi zaposlenimi. V prvih letih obstoja stare Jugoslavije so v Sloveniji ženske predstavljale približno eno četrtnino vseh zaposlenih, od leta 1923 do 1926 se je ta delež povečal na 32,14 %. V letih najhujše gospodarske krize se je ta procent zvišal na 39,04 %. Druga posebnost je ta, da je v letih gospodarske krize najbolj padlo število kvalificiranih delavcev. Iz obeh primerov sledi, da je med gospodarsko krizo najbolj padlo število zaposlenih delavcev z višjimi mezdami.²

Po posameznih gospodarskih panogah so precejšnje razlike tako po intenzivnosti napredovanja kot po ostrini krize. Najprej pogledajmo število zaposlenih delavcev, ki so bili zavarovani pri Glavni bratovski skladnici v Ljubljani; to so bili delavci, zaposleni v rudarstvu in metalurgiji. Večino v tej skupini (92—95 %) so predstavljali rudarji v premogovnikih. Ta panoga se najbolj razlikuje od splošne slike o razvoju zaposlenosti v Sloveniji. Rudarstvo je po vojni hitro napredovalo in je doseglo svoj vrh že leta 1924, torej sredi stagnacijske oziroma deflacijske gospodarske krize, ko jih je bilo 12.700. Nato je število zaposlenih rudarjev ves čas padalo in se skoraj prepolovilo. V letih gospodarske krize je padalo število zaposlenih celo nekoliko počasneje kot prej. Pač pa se je v letih gospodarske krize pojavil nov, brezposelnosti vzporeden moment — redukcija delovnega časa. Medtem ko so rudarji delali od leta 1927 do 1929 povprečno po 28 dni na mesec (torej poleg vseh delavnikov še vsako drugo nedeljo), so delali leta 1933 le še 20,3 dni na mesec. To se pravi, da so v najhujši krizi delali le po

¹ F. Kresal, Delavstvo med gospodarsko krizo na Slovenskem. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, X, 1970, št. 1-2, str. 81—99.

² F. Kresal, Struktura delavstva v Sloveniji od 1918 do 1941. Jugoslovanski istorijski časopis, XIX, 1980, št. 1-4, str. 381—393.

5 dni na teden. To pa je imelo za posledico občutno zmanjšanje rudarskih mesečnih zaslužkov, ker so se istočasno znižale tudi njihove dnevne mezde.³

Tolikšna in tako zgodnja kriza v zaposlenosti rudarjev je bila samo v Sloveniji. Na področju Glavne bratovske skladnice v Beogradu je število zaposlenih rudarjev naraščalo. Na področju Glavne bratovske skladnice v Zagrebu je število zaposlenih rudarjev do leta 1929 v glavnem stagniralo, nato je počasi nazadovalo ves čas in jih je bilo leta 1936 le še 4588. Na področju Glavne bratovske skladnice v Splitu je bilo zaposlenih manjše število rudarjev.⁴

Število železničarjev vsebuje vse delavce in uslužbence, ki so bili zavarovani pri Bolniškem fondu za državno prometno osebje oblastne uprave v Ljubljani (vsa Slovenija). To so delavci in uslužbenci, ki so bili zaposleni v prometni in postajni službi, pri gradnji in vzdrževanju prog in v mariborskih železniških delavnicah. Število železničarjev je bilo zelo konstantno. Leta 1939 jih je bilo 14.679. V letih gospodarske krize se je njihovo število zelo malo znižalo.⁵

Podobno je bilo s številom zaposlenih javnih in privatnih nameščencev. Njihovo število je počasi, a konstantno naraščalo do 12.968 leta 1939. Gospodarska kriza se pri njihovi zaposlenosti ni poznala. Malenkostno znižanje zaposlenih leta 1932 se je takoj popravilo.⁶

Poglejmo še, kako je napredovala oziroma nazadovala zaposlenost tistih gospodarskih panog, katerih delavci so bili zavarovani pri Okrožnem uradu za zavarovanje delavcev v Ljubljani. Pred krizo je bila po številu zaposlenih delavcev na prvem mestu gradbena industrija, sledila ji je lesna in lesnopredelovalna industrija, nato trgovina, gostinstvo in storitvene dejavnosti, kovinska industrija in tako naprej. Po gospodarski krizi pa se je ta vrstni red zamenjal. Na prvo mesto se je po številu zaposlenih delavcev povzpela tekstilna industrija.⁷

Gradbena industrija se je hitro razvijala do leta 1931, ko je imela 20.100 zaposlenih. Nato jo je hudo prizadela gospodarska kriza; v dveh letih je število zaposlenih padlo na 9375. Huda kriza zaposlenosti je trajala dve leti, nato je začelo število zaposlenih zopet naraščati in jih je bilo leta 1939 15.441.

Lesna in lesnopredelovalna industrija je prva doživela krizo. Zaposlenost je naraščala samo do leta 1929, ko je dosegla 17.500. Nato je število hitro padlo do 9663 leta 1933; najhujša kriza je trajala do leta 1936, šele potem se je število zaposlenih dvignilo na 12.547. Kriza je pri tej gospodarski panogi trajala eno leto dalj zaradi gospodarskih sankcij, ki jih je morala tudi Jugoslavija izvajati proti Italiji zaradi etiopske vojne; Italija pa je bila naš najpomembnejši kupec lesa.

³ Drago Potočnik, Rudarska in topilniška proizvodnja, Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 547. Podatki o številu zaposlenih delavcev v rudarstvu in metalurgiji izvirajo iz uradne statistike ministrstva gozdov in rudnikov (Statistični godišnjak 1929—1937). Število zaposlenih ni isto kot število zavarovancev pri bratovskih skladnicah. Te podatke sem primerjal še z naslednjimi viri: Godišnjak — Almanah privrede kraljevine Jugoslavije, God. I. 1937, I. knjiga Godišnjak rudarstva i topilničarstva, Beograd 1937, str. 50; Socijalni arhiv, Beograd 1937, str. 132.

⁴ Godišnjak rudarstva i topilničarstva, Beograd 1937, str. 60—66.

⁵ Podatki o številu zaposlenih delavcev pri Jugoslovanskih državnih železnicah v Sloveniji so zbrani iz letnih poročil bolniškega fonda, in sicer: Bolniški fond za državno prometno osebje Kraljevine Jugoslavije, Oblastna uprava Ljubljana, Poročilo o poslovanju oblastnega upravnega odbora bolniškega fonda v letih 1929/30—1939/40.

⁶ Podatki o številu javnih in privatnih nameščencev v Sloveniji so zbrani iz letnih poročil Pokojninskega zavoda za nameščence v Ljubljani 1926—1939.

⁷ Podatki so zbrani iz letnih poročil Okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Ljubljani, in sicer: Okrožni urad za zavarovanje delavcev v Ljubljani, letno poročilo za leto 1927, Zagreb 1928, str. 11 sl.; Važna vprašanja našega delavskega zavarovanja po podatkih o poslovanju Okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Ljubljani leta 1928, Letno poročilo urada za leto 1928, Ljubljana 1929, str. 70 sl.; Delavsko zavarovanje v letih gospodarskega zastoja, Letno poročilo za leto 1934, uredil dr. Joža Bohinjec, ravnatelj, Ljubljana 1935, str. 31 sl.; Poročilo o poslovanju OUZD v letu 1935, cikl., str. 20 sl.; Poročilo o poslovanju OUZD v letu 1936, cikl., str. 43 sl.; Spominski zbornik okrožnega urada za zavarovanje delavcev, Letno poročilo za leto 1937, Ljubljana 1938, str. 33; Letno poročilo o poslovanju OUZD v Ljubljani v letu 1938, cikl., str. 29 sl.; Letno poročilo o poslovanju za leto 1939, cikl., str. 33 sl.; za leta 1926—1933 prim. diagrami Okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Ljubljani o razvoju posameznih industrij v dravski banovini, Arhiv IZDG v Ljubljani, arhiv Delavske zbornice, fasc. 16; prim. Ivo Lah, Razvoj zaposlenosti v Sloveniji po svetovni vojni, Spominski zbornik Slovenije, Ljubljana 1939, str. 396—404; isti, Statistika radničkovega osiguranja, Socijalni arhiv, Beograd 1937, str. 140—155; Joža Bohinjec, Pol stoletja delavskega zavarovanja, Spominski zbornik Okrožnega urada za zavarovanje delavcev, Ljubljana 1938, str.

Kovinska industrija je počasi napredovala samo do leta 1929, ko je narasla na 8950, nato je dve leti stagnirala, leta 1932 jo je prizadela kriza, ki je trajala do leta 1935. Med krizo je zaposlovala okrog 6500 delavcev. Po letu 1935 je število zaposlenih počasi naraščalo in leta 1939 z 8629 delavci še ni doseglo nivoja izpred krize.

Tekstilna industrija je bila edina gospodarska panoga v Sloveniji, ki je ves čas, tudi med gospodarsko krizo, naraščala po številu zaposlenega delavstva in je narasla na 17.057 leta 1939. Med gospodarsko krizo je opazen samo malenkosten zastoj v letih 1931—1932. Ta industrija je zaposlovala predvsem nekvalificirano žensko delovno silo. Tekstilna industrija se je v Sloveniji med obema vojnama najbolj razvila.

Oblačilna industrija je stagnirala. V letih gospodarske krize je nazadovala in padla na 5369 leta 1939.

Industrija usnja, gume in obutve je imela podoben razvoj kot oblačilna industrija. Je sicer nekoliko bolj naraščala do leta 1930 in tudi kriza jo je bolj prizadela. Od 7000 je padla na skoraj 5000.

Kemična in papirniška industrija je ves čas nihala brez izrazitih konjunktur in depresij in imela 3500 do 4500 delavcev.

Prehrambena in tobačna industrija je do leta 1930 stagnirala, nato je število zaposlenih delavcev padalo do leta 1932 in je na tem nivoju ostalo do leta 1939, ko jih je bilo okrog 4500.

Število zaposlenih delavcev v trgovini, gostinstvu in storitvenih dejavnostih je počasi naraščalo do leta 1929. Kriza se je le počasi popravljala brez izrazitega prehoda in leta 1939 število zaposlenih ni doseglo nivoja izpred krize. Je pa ta gospodarska panoga zaposlovala od 10.000 do 11.000 delavcev.

Veliko je bilo zaposlenih tudi v gospodinjstvu. To so bile predvsem gospodinjske pomočnice. Njihovo število je ves čas počasi naraščalo, gospodarska kriza se pri njem ni poznala; bilo jih je od 7000 do 9000.

Kako je bilo zaposleno delavstvo teritorialno razporejeno, vidimo iz statistik ustanov za socialno zavarovanje delavcev. Pri bratovski skladnici zavarovani so bili predvsem rudarji premogovnikov v revirjih, delavci rudnika svinca in svinčarne v Mežici, metalurgi železarn na Jesenicah, v Ravnah, Štorah in cinkarne v Celju. Drugi metalurški obrati, pa tudi premogovniki izven revirjev so bili po številu delavcev manj pomembni. Državni rudnik Velenje se je na primer uspešno razvijal šele po letu 1928, ko je bila zgrajena termoelektrarna in nato 1934 še druga. Rudnik Kočevje, ki je v dvajsetih letih zaposloval okrog 1200 rudarjev, jih je po letu 1930 le še nekaj čez sto.

Železničarji so bili skoncentrirani okrog Maribora, Ljubljane, železniških križišč in vzdolž železniških prog. Javni in privatni nameščenci so bili v mestih in upravnih središčih v premem sorazmerju z njihovo velikostjo in pomembnostjo.

Industrijsko delavstvo in drugi zaposleni delavci, ki so bili zavarovani pri Okrožnem uradu za zavarovanje delavcev, so bili takole teritorialno razporejeni: Okrožni urad je bil razdeljen na 11 ekspozitur. Njihovi okoliši so si po številčni velikosti sledili takole: Ljubljana (26.100), Maribor (16.620), Celje (14.190), Kranj (9930), Zagorje (3360), Tržič (2600), Slovenj gradec (2940), Murska Sobota (3200), Ptuj (2400), Novo mesto (2760), Kočevje (1790).⁸ Velika večina delavstva je bila na področju ekspozitur Ljubljane, Maribora in Celja. Zelo značilen pa je razvoj do gospodarske krize in po njej. Medtem ko je do leta 1928 naraščalo število delavcev povsod, je po gospodarski krizi samo še v industrijskih centrih, drugod pa je stagniralo ali nazadovalo. Medtem ko so pred krizo štiri najpomembnejše ekspoziture Okrožnega urada za zavarovanje delavcev (Ljubljana, Maribor, Celje, Kranj) imele le 57 % vseh članov, če pa

⁸ Letno poročilo Okrožnega urada za zavarovanje delavcev v Ljubljani.

pristejemo še Zagorje z rudarji v revirjih, je to število obsegalo 63 % vseh zaposlenih delavcev, v letih po krizi pa že 82 % vseh zaposlenih. Med krizo in po njej se je delavstvo koncentriralo okrog večjih gospodarskih središč. Najbolj je napredovala Ljubljana, kjer je bilo v letih 1936 do 1939 skoraj 30 % vsega delavstva v Sloveniji, čeprav ni imela pomena industrijskega mesta; sledil je Maribor, ki je zaposloval okrog petine vsega delavstva. Celje in Kranj sta se zelo razvila in sta imela 16 % oziroma 10 % vsega delavstva (prej 10 % oziroma 5,5 %). Najbolj je napredoval Kranj, ki je v desetih letih več kot podvojil število zaposlenih delavcev. To je bil rezultat razvoja tekstilne industrije. Nasprotno pa je ekspoziura Zagorje, ki razen steklarne v Hrastniku ni imela večjega nerudarskega obrata, stagnirala. Glede na to, da se je število zaposlenih rudarjev na tem območju skoraj prepolovilo in da je bilo med rudarji izredno veliko vzdrževanih družinskih članov (34 % aktivnih, 66 % pasivnih),⁹ je to pomenilo izredno težke življenjske razmere, ki jih zaradi velikosti tega sloja prebivalstva skromno kmečko in drugo okolje ni moglo omiliti.

Prej sem omenil posebnost ekspoziure Ljubljana, ki je imela največji delež slovenskega delavstva, pa ni imela pomena industrijskega mesta. To zadeva na drugačno obliko koncentracije delavstva, na koncentracijo po velikosti tovarniških obratov. Po številu tovarn, ki so zaposlovale po več kot 500 delavcev, kar je bilo v letih stare Jugoslavije veliko, je bil Maribor na prvem mestu, saj je imel 6 takih tovarn; razen železniških delavnic z 2200 delavci, je bilo ostalih 5 tekstilnih tovarn (Doctor 1600, Hutter 1500, Rosner 1000, Ehrlich 800), sledil je Kranj s tremi tekstilnimi tovarnami (Jugobruna 1600, Jugočeška 1000, Inteks 700) in eno gumarsko (Semperit 608), potem so sledile Jesenice z obrati KID s 3500 delavci, Celje s tovarno emajlirane posode Westen (1250 delavcev), Tržič s tekstilno tovarno s 1170 delavci, Litija s predilnico (s 600 delavci), Jarše Induplati (s 520 delavci), Ljubljana s tobačno tovarno (s 650 delavci), Hrastnik s steklaro (1100 delavcev), pa tudi revirje z okrog 5600 rudarji in Mežico z 800 do 1000 delavci v rudniku svinca, lahko štejemo v kategorijo obratov z nad 500 delavci.

Tudi tovarne z 250 do 500 delavci so predstavljale še veliko industrijo, in tudi tu je prevladoval Maribor; imel je 9 takih tovarn, 7 je bilo tekstilnih, 1 kovinska in kemična v Rušah, Kranj je imel 2, Ljubljana 2, pomemben je bil Kamnik z Duplico s po enim večjim kovinskim, kemičnim in lesnim podjetjem, železarni Ravne, Štore in cinkarna Celje, papirnici Vevče in Sladki vrh, usnjarna Šoštanj in tovarna čevljev v Tržiču, tekstilne tovarne v Grosupljem, Preboldu in Polzeli ter steklarna v Rogaški Slatini.

Število obratov z manj kot 250 delavci se veča, seli in širi pa se tudi njihova lokacija. Težišče ni več v Mariboru, pač pa okrog Ljubljane in v širšem pasu proti Gorenjski in okrog Celja. Pri majhnih (20—50 delavcev) in najmanjših podjetjih (5—20 delavcev), ki mejijo že na obrtno proizvodnjo, Celje skoraj ni več udeleženo, Maribor manj kot pri večjih, Ljubljana in Gorenjska proti Kranju, Tržiču in Jesenicam pa povsem prevlada. Širše območje Ljubljane je z velikim številom srednjih in zlasti majhnih in najmanjših industrijskoobrnih podjetij dosegla daleč največji delež zaposlenih delavcev v Sloveniji.

Na koncu bi rad opozoril še na vire, ki jih zgodovinarji navadno manj uporabljamo pri raziskovanju gospodarske in socialne zgodovine. To so statistike, poročila in študije ustanov delavske zaščite in delavskega zavarovanja, ki so delovale v Sloveniji v dobi stare Jugoslavije, in sicer: Okrožni urad za zavarovanje delavcev v Ljubljani, Bolniški fond državnega prometnega osebja v Ljubljani, Pokojninski zavod za nameščence v Ljubljani, Inšpekcija dela v Ljubljani, Javna borza dela v Ljubljani in Delavska zbornica v Ljubljani. Predvsem sem uporabljal podatke iz tiskanih in ciklostiranih poročil, ki so jih vse te usta-

⁹ Gospodarska struktura Slovenije v luči poklicne statistike in delavskega zavarovanja. Izdelal geografski inštitut na Univerzi kralja Aleksandra v Ljubljani, Ljubljana 1939, str. 33.

nove izdajale za vsako leto posebej ali pa za več let skupaj. Arhivski fondi nekaterih teh ustanov so le deloma ohranjeni. Arhiv Delavske zbornice in Borze dela hrani arhiv Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani, ki hrani tudi del arhiva inšpekcije dela, večji del tega arhivskega fonda pa hrani Arhiv R Slovenije v Ljubljani.

Glede števila zaposlenih delavcev in njihovih mezd so zelo dober vir statistike delavskih zavarovalnih zavodov, ker je bilo to zavarovanje splošno in obvezno in so zato vsebovale podatke velikega števila delavcev. Te ustanove so vodile kontinuirano statistiko svojih članov, zato sezonska in občasna nihanja v posameznih podjetjih niso v toliki meri vplivala na sliko o splošni zaposlenosti.

Okrožni urad za zavarovanje delavcev v Ljubljani, ki je bil ustanovljen 1. julija 1922 z združitvijo prejšnjih okrajnih in obratnih bolniških blagajn v Sloveniji, je bil kot krajevni organ osrednjega urada za zavarovanje delavcev (SUZOR) univerzalna ustanova, ki je v Sloveniji izvajala socialno zavarovanje delavcev na podlagi zakona o zavarovanju delavcev z dne 14. maja 1922. Zato njegove statistike zajemajo vse zaposlene delavce na področju Slovenije v okviru stare Jugoslavije razen rudarjev, topilničarjev, železničarjev, državnih in javnih nameščencev, ki so imeli svoje posebno zavarovanje, in poljedelskih delavcev ter dninarjev, ki niso bili zavarovani. Okrožni urad za zavarovanje delavcev v Ljubljani je o svojem poslovanju izdajal letna poročila. Prvo je izšlo šele leta 1928, drugo leta 1929, leta 1935 je izšlo pod naslovom Delavsko zavarovanje v letih gospodarskega zastoja za več let skupaj, za leta 1935, 1936, 1938, 1939 in 1940 so izšla ciklostirana letna poročila, letno poročilo za leto 1937 je izšlo leta 1938 v Spominskem zborniku Okrožnega urada za zavarovanje delavcev, ki je bil izdan ob polstoletnici delavskega zavarovanja v Sloveniji. Ta poročila vsebujejo poleg administrativnih, poslovnih in finančnih poročil tudi statistike članov, njihovo strukturo, mezde, zdravstveno stanje, obseg zdravstvenih uslug in bolniških podpor.

Rudarji in topilničarji so bili zavarovani pri bratovskih skladnicah, ki so bile organizirane pri rudarskih in montanističnih podjetjih in jih je v vsej Sloveniji združevala Glavna bratovska skladnica v Ljubljani na sedežu rudarske oblasti. Za rudarje je bilo obvezno zavarovanje uvedeno že leta 1854. Glede uporabljanja podatkov o številu članov zavarovancev iz poročil glavne bratovske skladnice moramo predvsem upoštevati, da število članov ni isto kot število zaposlenih delavcev. Člani bratovskih skladnic so namreč bili poleg zaposlenih in zavarovanih delavcev še upokojeni rudarji in začasno brezposelni delavci, dokler so imeli pravico do brezposelne podpore.

Tudi železničarji so imeli svoje socialno zavarovanje že v Avstriji (od 1869) in so ga ohranili tudi v stari Jugoslaviji. Ustanova za socialno zavarovanje železničarjev v Sloveniji je bil Humanitarni in bolniški fond državnega prometnega osebja pri direkciji državnih železnic v Ljubljani. Ta ustanova je sama izvajala vse zavarovanje, zbirala obvezne prispevke, izplačevala bolniške podpore, rente in v svojih zdravstvenih ustanovah dajala svojim zavarovancem vso zdravstveno zaščito in pomoč, zato so v njenih letnih poročilih vsi tovrstni podatki.

Glede ugotavljanja števila zaposlenih javnih in privatnih nameščencev in njihovih plač nam služijo podatki iz letnih poročil Pokojninskega zavoda za nameščence v Ljubljani. Pokojninsko zavarovanje nameščencev v Sloveniji je bilo kot v vsej Avstriji obvezno uvedeno že leta 1906. V stari Jugoslaviji pa je bilo do leta 1938 obvezno le v Sloveniji in Dalmaciji. Dne 13. januarja 1919 je bil ustanovljen Začasni občni pokojninski zavod za nameščence v Ljubljani, ki se je 27. junija 1921 preimenoval v Pokojninski zavod za nameščence v Ljubljani. Leta 1924 je prvič izdal letno poročilo, ki je obsegalo podatke za vsa leta

od 1919 dalje. Nato je redno izdajal tiskana letna poročila do leta 1939. Za leta 1940, 1941 in 1942 je izšlo ciklostirano poročilo.¹⁰

Inšpekcije dela so bile ustanove za zaščito delavcev v podjetjih. V Sloveniji je bila ta ustanova uvedena leta 1883 in je delovala tudi v dobi stare Jugoslavije. Letna poročila inšpekcije dela vsebujejo podatke o delovnih pogojih v tovarniških obratih, o delovnem času, o izplačevanju delavskih zaslužkov, o stavkah in mezdnih gibanjih. Prvo poročilo je izšlo leta 1920 kot Letno poročilo obrtnega nadzorništva v Ljubljani o poslovanju v letu 1919. Od leta 1920 do 1935 so izhajala letna poročila inšpekcije dela v Ljubljani skupaj s poročili vseh inšpekcij v vsej državi pod naslovom Izveštaj inšpekcije rada. Od leta 1935 do 1940 so njena poročila izhajala v reviji Socijalni arhiv.¹¹

Javna borza dela v Ljubljani je bila ustanova za posredovanje dela in podpiranje brezposelnih delavcev. Že 5. decembra 1918 je bil osnovan oddelek za brezposelnost pri socialnem skrbstvu narodne vlade SHS v Ljubljani, 20. decembra 1918 pa je bila ustanovljena Državna posredovalnica za delo. Leta 1927 se je preimenovala v javno borzo dela. Letnih poročil javna borza dela v Ljubljani ni izdajala. Izhajala pa so v reviji Socijalni arhiv in v letnih poročilih ministrstva socialne politike. Glede ugotavljanja števila brezposelnih delavcev na osnovi poročil javne borze dela moramo biti zelo previdni. Število brezposelnih delavcev, ki jih je evidentirala javna borza dela, ni enako številu dejansko brezposelnih delavcev, pač pa le številu tistih brezposelnih delavcev, ki so imeli pravico do brezposelne podpore ali pa so se sami prijavili pri borzi dela. Pač pa nam podatki borze dela dajejo točne podatke o številu delavcev, ki so izgubili delo, ker so morali podjetniki to sami javljati borzi dela; točne podatke nam daje tudi glede brezposelnih podpor.¹²

Delavske zbornice so bile kot interesna predstavništva delavcev in nameščencev ustanove za zaščito njihovih ekonomskih, socialnih in kulturnih interesov. Začasna delavska zbornica v Ljubljani je bila ustanovljena leta 1921 in se je preimenovala leta 1925 v Delavsko zbornico v Ljubljani. Delavska zbornica je zbirala podatke o materialnem položaju delavstva, o njihovih mezdah, prehrani, o višini življenjskih stroškov, o stanovanjih, delavski zaščiti. Sodelovala in posredovala je pri sklepanju kolektivnih pogodb. Zbirala je podatke o mezdnih gibanjih in stavkah. Vodila je register vseh delavskih strokovnih organizacij. Podatke je zbirala predvsem z anketnimi popisi, zato njeni podatki niso uradni in popolni, morejo nam pa služiti za boljše razumevanje materialnega položaja delavstva. Letna poročila o svojem poslovanju je izdala za leta 1922 do 1937.¹³

Socijalni arhiv, ki ga je od leta 1935 izdajala Središnja uprava za posredovanje rada v Beogradu, je bila deloma socialna revija, deloma pa uradno glasilo. V prvem delu je prinašala razprave in študije s področja socialne politike doma in v tujini, v drugem delu pa uradna poročila osrednje uprave za posredovanje dela, zakone, pravilnike, uredbe in statistike o zaposlenosti in delovnih mestih. Izhajala je dvanajstkrat letno; do konca leta 1940 je izšlo 6 letnikov.

Zelo pomembne so razprave in statistični podatki, ki jih je prinašala socialnostatistična revija Indeks. Revijo je leta 1929 začela izdajati delavska zbornica v Zagrebu. Odgovorni urednik je bil Arthur Benko Grado, ki je napisal tudi večino razprav in statističnih študij ter s 1. januarjem 1936 postal tudi lastnik revije. Izhajala je štirikrat letno; do konca leta 1939 je izšlo 11 letnikov.

¹⁰ Podatki o ustanovah delavskega zavarovanja so iz razprave F. Kresal, Začetki in razvoj delavskega zavarovanja v Sloveniji. Zgodovinski časopis, XXIV, 1970, zv. 3-4, str. 209-245. Ponatis 1988.

¹¹ F. Kresal, Pregled razvoja delavskozaščitne zakonodaje in ustanov delavske zaščite v Sloveniji. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, VIII-IX, 1968-1969, str. 103-190.

¹² Ibidem; Enciklopedija Slovenije I, Ljubljana 1987, str. 334-335.

¹³ Ibidem; Enciklopedija Slovenije II, Ljubljana 1988, str. 195-196.

Zusammenfassung

**KONZENTRATION DER ARBEITERSCHAFT IN DEN REVIEREN
UND INDUSTRIEZENTREN IN SLOWENIEN**

France Kresal

Nach dem Ersten Weltkrieg nahm in Slowenien im Rahmen des neuentstandenen Staates Jugoslawien die Zahl der beschäftigten Arbeiter in allen Wirtschaftszweigen schnell zu, und zwar besonders intensiv bis 1923, wo sie sich bei rund hunderttausend Erwerbstätigen konsolidierte. Neueinstellungen stagnierten darauf zwei Jahre lang und erst 1925 begann die Zahl der Arbeiter wiederum anzuwachsen, jedoch etwas weniger intensiv als vorher, und erreichte 1930 einen Gipfel mit rund 135.000 Beschäftigten. Während der Wirtschaftskrise ging die Zahl der Beschäftigten bis zum Jahr 1933 zurück auf rund 105.000. Dann blieb die Zahl der Erwerbstätigen bis 1933 im wesentlichen gleich; im Jahr 1935 begann sie wiederum anzuwachsen und wuchs bis 1938 im gleiche Tempo wie vorher zwischen 1926 und 1929. Im Jahre 1938 minderte sich die Intensität des Anwachsens der Beschäftigten bereits sehr stark; in diesem Jahr gab es rund 134.000 Erwerbstätige. Eine Folge der Wirtschaftskrise war auch die größere Konzentration der Arbeiterschaft in den Industriezentren. Es änderte sich auch die Qualifikationsstruktur, vor allem erhöhte sich der Anteil der weiblichen Arbeitskräfte. Frauen stellten in Slowenien in den ersten Jahren des neuentstandenen Staates ein Viertel aller Beschäftigten, 1931 bereits 33,49 %, in den Jahren der schwersten Wirtschaftskrise 39,04 %, dann aber sank der Anteil der weiblichen Arbeitskräfte bis zum Jahr 1938 auf 36,27 % aller Erwerbstätigen Sloweniens.

PRISPEVKI ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

Izšla je tematska številka revije Inštituta za novejšo zgodovino, v kateri so objavljeni referati z znanstvenega posvetovanja, na katerem so sodelovali zgodovinarji in teologi F. J. Bister, W. Lukan, J. Prunk, M. Zečevič, F. Filipič, A. Vidovič — Miklavčič, S. Ojnik, J. Juhant, I. Štuhec

o življenju in delu dr. Antona Korošca

Objavljamo tudi diplomatske dokumente s sodbami o tem slovenskem politiku.

Tematsko številko Prispevkov za novejšo zgodovino lahko naročite na Inštitutu za novejšo zgodovino, Trg osvoboditve 1, 61000 Ljubljana.